

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 911.3

Олійник Ярослав Богданович,
академік НАПН України, доктор
економічних наук, професор
Нич Тетяна Василівна,
кандидат географічних наук

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м.Київ, Україна,
e-mail:521ya.ol.53@ukr.net

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м.Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ПЕРЦЕПЦІЙНОГО ПОРТРЕТУ ПРЕДСТАВНИКА СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ

Мета. Метою даної статті є аналіз особливостей формування представників середнього класу в Столичному макрорайоні.

Методика. Методологічною базою дослідження є теоретичні основи функціонування соціосистеми. Основними методами дослідження є: системно-структурний, синтез, статистичний, бальної оцінки, літературний.

Результати. Розкрито підходи до оцінки середнього класу в Україні. Виділені основні критерії визначення середнього класу. Виявлено розподіл респондентів за їх само ідентифікацією. Охарактеризовано перцепційний портрет представника середнього класу Столичного макрорайону України.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає у аналізі особливостей формування представника середнього класу у Столичному макрорайоні України.

Практична значимість. Дослідження є важливою складовою організації перцепційного аналізу середнього класу України. Воно спрямоване на виявлення територіальних відмінностей в формування середнього класу з врахуванням системи показників.

Ключові слова: середній клас, характер оцінки середнього класу, самоідентифікація середнього класу, проблеми формування середнього класу, перцепційний портрет середнього класу.

УДК 911.3

Олійнык Ярослав Богданович
академик НАПН Украины, доктор
экономических наук, профессор

Ныч Татьяна Васильевна,
кандидат географических наук

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко,
г.Киев, Украина, e-mail:
521ya.ol.53@ukr.net

Киевский национальный университет,
имени Тараса Шевченко, г.Киев, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРЦЕПЦИОННОГО ПОРТРЕТА ПРЕДСТАВИТЕЛЯ СРЕДНЕГО КЛАССА

Цель. Целью данной статьи является анализ особенностей формирования представителей среднего класса в Столичном макрорайоне.

Методика. Методологической базой исследования выступают теоретические основы функционирования социосистемы. Основными методами исследования являются: системно-структурный, синтез, статистический, балльной оценки, литературный.

Результаты. Раскрыты подходы к оценке среднего класса в Украине. Выделены основные критерии определения среднего класса. Выявлено распределение респондентов по их же идентификации. Охарактеризован перцепционный портрет представителя среднего класса Столичного макрорайона Украины.

Научная новизна. Научная новизна заключается в анализе особенностей формирования представителей среднего класса в Столичном макрорайоне Украины.

Практическая значимость. Исследование является важной составляющей организации перцепционного анализа среднего класса Украины. Оно направлено на выявление территориальных различий в формировании среднего класса с учетом системы показателей.

Ключевые слова: средний класс, характер оценки среднего класса, самоидентификация среднего класса, проблемы формирования среднего класса, перцепционный портрет среднего класса.

UDC911.3

Oliinyk Yaroslav Bogdanovich,
Academician NAPS of Ukraine, doctor of
Economics, professor

Nych Tatiana Vasylivna,
candidate of geographical sciences

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: 521ya.ol53@ukr.net

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF THE PERCEPTIONAL PORTRAIT OF THE REPRESENTATIVE OF THE MIDDLE CLASS

Goal. The purpose of this article is to analyze the peculiarities of forming middle class representatives in the Metropolitan Macroregion.

Methodology. The methodological basis of the research is the theoretical basis of the functioning of the sociosystem. The main methods of research are: system-structural, synthesis, statistical, ballroom, literary.

Results. Approaches to the assessment of the middle class in Ukraine are revealed. The main criteria for determining the middle class are highlighted. Distribution of respondents by their own identification was revealed. The perceptual portrait of the middle class representative of the Metropolitan Macro Region of Ukraine is described.

Scientific novelty. The scientific novelty consists in the analysis of the peculiarities of the formation of a representative of the middle class in the Metropolitan area of Ukraine.

Practical significance. The research is an important part of the organization of perceptual analysis of the middle class in Ukraine. It is aimed at identifying territorial differences in the formation of the middle class, taking into account the system of indicators.

Key words: middle class, character of the middle class assessment, self-identification of the middle class, problems of formation of the middle class, perceptual portrait of the middle class.

Постановка проблеми. Важливою складовою соціальної структури суспільства є середній клас, який виступає одним із індикаторів рівня і перспектив розвитку країни. В науковій літературі немає чіткого визначення поняття «середній клас». Вчені називають окремі рівні,

критерії, об'єктивний і суб'єктивний підходи до його дефініції. Особливу роль у виокремленні середнього класу відіграє само ідентифікація населення, з врахуванням якої можна обґрунтувати створення регіональних перцепційних портретів осіб середнього класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання формування середнього класу досліджують економісти: В. Білоус, М. Вебер, К. Гриценко, Р. Громов, Б. Данилишин, Т. Заславська, В. Ільїн, В. Куценко, Е. Лібанова, Т. Пепа та ін.. Серед економіко-географів ряд аспектів функціонування середнього класу розглянуто в працях: І. Гукалової, С. Іщука, С. Лісовського, В. Нагірної, К. Мезенцева, Н. Мезенцевої, Г. Підгрушного, М. Пістуна, Л. Руденка, О. Топчієва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні недостатньо висвітлено специфіку створення перцепційного портрету середнього класу регіону.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення механізму формування середнього класу регіону і створення його перцепційного портрету.

Виклад основного матеріалу. Для визначення особливостей формування середнього класу проведено анкетування 286 респондентів, що працюють у різних галузях економіки в розрізі областей Столичного макрорайону та м. Києва (1). Серед опитуваних переважали респонденти віком від 31 до 40 років, загалом 88,89% опитуваних віком до 55 років. Питома вага жінок-респондентів становила 70,4%, чоловіків – 29,6%. Жителі міст переважали, становлячи 75,9% опитуваних, тоді як респонденти-жителі сіл – 16,7%, селищ міського типу – 7,4%. Розподіл за регіоном проживанням респондентів наступний: 41,4% - м. Київ, 35,0% – Житомирська область, 14,8% – Київська область, 8,8% – Чернігівська область. Питома вага респондентів з повною вищою освітою становила 57,4%, з двома вищими освітами – 14,8%, з базовою вищою – 13,%. 75,9% опитуваних не мали наукового ступеня, 20,3% - здобули ступінь кандидата наук, 2,8 – доктора наук.

За видами економічної діяльності розподіл опитуваних наступний: у галузі освіти зайнято 31,5% опитуваних, у діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 14,8%, у професійній, науковій та технічній діяльності – 13,9%, у секторі державного управління – 9,3%, в секторі ІКТ – 7,4%, в будівництві – 6,5%, в промисловості – 4,6%. За місцем роботи найбільша частка опитуваних працюють за наймом – 36,1%, 23,1% займаються науковою діяльністю, державні службовці становлять 16,7%, само зайняті особи – 13,0%, власники бізнесу – 5,6%, безробітні – 1,9%.

Щодо рівня задоволеності розміром доходу, який отримує респондент на підприємстві, установі, на державній службі чи доходу від власної підприємницької діяльності, то 43,5% очікують на підняття оплати праці чи доходу, 26,5% не задоволені цілком розміром доходів, скоріше задоволені, ніж ні – 21,3%, дуже задоволені – 6,5%.

Щодо майнового стану респондентів, то 56,5% не володіють земельною ділянкою, 39,8% володіють, 1,9% мають декілька земельних ділянок, а більшість проживають у квартирі (67,6%), тоді як в будинку – 32,4%. 62,1% можуть робити заощадження, тоді як 37,0% не мають такої можливості. При цьому серед тих, хто має таку можливість, здійснює заощадження в розмірі до 1000 грн. – 40,7%, від 1000-2000 грн. – 21,3%, 2000-3000 грн. – 13,9%, 3500-4000 грн. – 3,7%, більше 4000 грн. – 2,8%, більше 6000 грн. – 5,6%.

Більшість опитуваних не мають можливості відпочинку за кордоном. Відтак, подорож Європою можуть дозволити 33,3% опитуваних, країнами Азії – 8,3%, подорож до Америки – 0,9%, до країн Африки – 1,9%, в межах України – 68,5%.

Щодо наявності автомобіля та можливості його утримання, то 47,2% не володіють авто, 17,6% - мають автомобіль, але утримання обходиться досить дорого, 5,6% не часто використовують авто, 22,2% володіють та мають можливість утримувати. За станом матеріального становища 39,8% респондентам вистачає на їжу та одяг, і дрібну побутову техніку, але купити холодильник або пральну машину буде складно, 29,6% - можуть купити основну побутову техніку, але на автомобіль не вистачає, 17,6% дали відповідь «Наших коштів вистачить на все, крім придбання квартири або заміського будинку», 5,6% - «У нас немає фінансових труднощів. При необхідності можемо купити будинок або квартиру», у 7,4% вистачає грошей на їжу, але купити одяг проблема».

У табл. 1 відображено розподіл респондентів за їх самоідентифікацією себе до певної верстви населення.

Таблиця 1

Розподіл респондентів за їх самоідентифікацією себе до певної верстви населення

	<i>Питома вага, %</i>	<i>Кумулятивна питома вага, %</i>
Важко відповісти	6,5	7,4
До бідних	9,3	16,7
До заможних	1,9	18,5
До небідних, але ще не до представників середнього класу	45,3	63,0
До представників середнього класу	37,0	100,0
Всього	100,0	

*розраховано авторами

Дані свідчать, що 45,3% ідентифікують себе з небідними, але не можуть сказати, що належать до середнього класу. Не зважаючи на те, що більшість респондентів схиляється до думки, що в Україні середній клас становить близько 1%, 37,0% опитуваних відносять себе до представників середнього класу, 9,3% - до бідних, 6,5% - не можуть визначитись, 1,9% - до заможних.

Найбільш важливими критеріями за відповідями опитуваних, які дають змогу визначити належність населення до середнього класу є такі: рівень доходів; матеріально-майновий стан; співвідношення доходів з наявним професійно-освітнім рівнем; наявність малого чи середнього бізнесу; само ідентифікація себе з представниками середнього класу; стабільність економічної ситуації в суспільстві.

При цьому 13,0% опитуваних вважають, що усі критерії є важливими. 55,6% вважають, що середній клас становить менше 1%, 2,7% - 10-15%, 12% - 15-40%, отже опитувані самоідентифікують населення регіону з бідним класом. У 16,7% респондентів є автомобіль, комп'ютер, будинок / квартира, у 15,7% - комп'ютер, будинок / квартира, у 7,4% - комп'ютер, у 7,4% - комп'ютер, будинок / квартира, ще одна квартира в місті або заміський будинок. Щодо дозвілля, то 10,2% опитуваних читають або слухають музику, що вказує на належність до бідних верств населення. Загалом 80,6% опитуваних цікавляться еко-туризмом, ходять в театр, балет, в оперу, відвідують музеї та виставки, здійснюють тематичні подорожі Україною, ходять до ресторанів / кафе, читають або слухають музику, відвідують клуби. Отже, різноманітність дозвілля вказує на можливість населення забезпечити себе послугами, які можуть бути не доступні за ціною для бідного населення, а тому в Україні сформовано певну частку середнього класу.

У табл. 2 відображено розподіл респондентів за відповіддю щодо важливості критеріїв, за якими можна визначити приналежність до середнього класу.

Таблиця 2

Розподіл респондентів за відповіддю щодо важливості критеріїв, за якими можна визначити приналежність до середнього класу

<i>Критерій</i>	<i>Частка опитуваних, для яких критерій є важливим</i>	<i>Частка опитуваних, для яких критерій не є важливим</i>
Наявність житла (будинок /квартира)	77,8	22,2
Ресурси для заощадження (депозити в банках, наявність цінних паперів, валюта)	70,4	29,6
Наявність автомобіля	68,5	31,5
Обсяг доходу домогосподарства	65,7	34,3
Можливість відпочинку за кордоном	61,1	38,9
Самоідентифікація	40,7	59,3
Спосіб життя	33,3	66,7
Професійний статус	25,0	75,0
Самооцінка рівня матеріального добробуту	25,0	75,0
Рівень освіти	23,1	76,9
Громадянська позиція	16,7	83,3

**розраховано авторами*

У табл. 3. відображено розподіл респондентів за відповідями щодо щомісячного середнього доходу у представників середнього класу (в грн.).

Таблиця 3.

Розподіл респондентів за відповідями щодо щомісячного середнього доходу у представників середнього класу (в грн.)

	Питома вага, %	Кумулятивна питома вага, %
Не має відповіді	0,9	0,9
10 000 – 15 000 грн.	23,1	24,1
15 000 грн – 20 000 грн.	33,3	57,4
20 000 грн. і більше	36,1	93,5
50000	1,9	95,4
від 8000 – 10 000 грн.	3,7	99,1
Від тисячі євро	0,9	100,0
Всього	100,0	

*розраховано авторами

На основі відповідей респондентів доцільно згрупувати найбільші перешкоди для формування середнього класу України (та в межах області зокрема): проблеми працевлаштування, безробіття та низький рівень доходів населення, а відповідно – заощаджень; важкість ведення бізнесу, зокрема МСБ, недоступність кредитування; відсутність розвитку технологічних та виробничих галузей; корупція, бюрократія та безвладдя, неефективність роботи органів місцевої влади, їх дій відносно МСБ та відсутність підтримки МСБ з боку владних органів, слабка політична воля; відсутність радикальних реформ та позитивних змін, зокрема в медичній галузі та системі освіти, судової системи, пенсійна реформа; неефективність правового законодавства; відсутність соціальної мобільності, інертність та необізнаність населення, не довіра населення до влади, відсутність громадського контролю за діями органів влади; низька якість освіти, медицини; низький рівень розвитку інституційної складової; військовий конфлікт; нестабільність банківської системи; економічна стагнація, нестабільність та низький рівень економічного розвитку, повільні темпи інтеграції до ЄС, недосконала податкова система; нерівний доступ суб'єктів економічної діяльності до ресурсів і повноважень зумовлює їх концентрацію в руках обмеженої когорти людей, блокує підприємницьку (інвестиційну) активність, наслідком чого є зростання соціально-економічної поляризації населення. Відсутність можливості самореалізації (з адекватною оплатою праці) представників багатьох інтелектуальних і творчих професій, що виштовхує їх у когорту бідних або стимулює до виїзду за кордон.

Респонденти вважають, що відповідальність за їх добробут мають нести: вони самі (32,4%), держава та особистість – 62,0%, держава – 2,8%.

Опитувані вважають, що уряд повинен вживати наступні заходи для покращення матеріального становища населення та стійного зростання доходів: розвивати та сприяти розвитку підприємництво та МСБ;

запровадити прийнятні умови кредитування та стимулювати інвестування в країну; забезпечити працевлаштування в Україні та гідну оплату праці, безкоштовне медичне обслуговування та освіту; подолати корупцію, особливо в правоохоронних органах; розвивати інфраструктуру; здійснити економічні та політичні реформи (заміна всього апарату державного управління): медичну, освітню, судову, розвиток інфраструктури, запровадження прозорих умов для зарубіжних інвесторів, прискорення євроінтеграції, децентралізація, розвиток технологій, пенсійна тощо; розвиток МСБ та надання економічної свободи для розвитку підприємницької діяльності, скорочення рівня податкового навантаження на бізнес; вдосконалення правової бази.

Визначені характеристики дали змогу виявити деякі особливості представників середнього класу залежно від регіону столичного макрорайону.

Представники середнього класу Київської області та м. Києва характеризуються рівнем доходу понад 20 000 грн., переважно працюють у сфері торгівлі, державного управління, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, банківській та страховій діяльності, будівництві, галузі освіти. Переважно представниками виступають ІТ-спеціалісти, представники держаної та регіональної влади, менеджери середньої ланки, власники малого та середнього бізнесу, фахівці, професіонали з вищою освітою, лікарі /вчителі, викладачі ВНЗ /науковці, фермери /власники присадибних ділянок, держслужбовці.

Щодо освітнього критерію, то представники характеризуються наявністю базової, повної вищої або двома вищими освітами в різних галузях знань відсутністю наукового ступеня або ж меншою мірою вони здобули ступінь кандидата наук / доктора наук.

За майновим станом представники середнього класу Київської області та м. Києва володіють автомобілем, комп'ютером, мають у власності будинок / квартиру, побутову техніку, ще одну квартиру в місті або заміський будинок, здійснюють заощадження в розмірі від 500 до 6000 грн. (або ж більше у м. Києві) щомісяця, мають автомобіль, проживають у будинку або квартирі.

Представники середнього класу також ідентифікують себе з середнім класом та засвідчують, що громадяни повинні отримувати понад 20000 грн. аби належати до цієї верстви населення.

Представники середнього класу Житомирської та Чернігівської областей характеризуються рівнем доходу від 5000 грн. до 15 000 грн., переважно працюють у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, у галузі освіти, займаються професійною, науковою та технічною діяльністю, зайняті на будівництві, сільському господарстві, промисловості. Переважно представниками виступають працівники держаної та регіональної влади, банкіри, фінансисти, аудиторі, власники малого та середнього бізнесу, адвокати, нотаріуси, юристи, фахівці,

професіонали з вищою освітою, лікарі /вчителі, викладачі ВНЗ /науковці, фермери /власники присадибних ділянок, держслужбовці, кваліфіковані працівники.

Щодо освітнього критерію, то його представники характеризуються наявністю базової або повної вищої освіти (Житомирська область), професійно-технічної або повної вищої освіти (Чернігівська область) відсутністю наукового ступеня або ж меншою мірою вони здобули ступінь кандидата наук. За майновим станом представники середнього класу володіють автомобілем, комп'ютером, будинком / квартирою, побутовою технікою, здійснюють заощадження в розмірі від 1000 до 3000 грн. щомісяця, мають автомобіль, проживають у переважно в будинку або квартирі. Представники середнього класу також ідентифікують себе з тими верствами, які не належать до бідних або з середнім класом та засвідчують, що громадяни повинні отримувати від 10000 грн. до 15 000 грн. аби належати до цієї верстви населення.

Висновки. Залежно від регіону проживання столичного макрорайону, характеристики представника середнього класу суттєво відрізняються. Особливо відмінними є такі критерії: обсяг доходів та бажання отримувати певний рівень доходу для віднесення себе до певної верстви населення; майновий стан, що проявляється у володінні нерухомістю, автомобілем, побутовою технікою; освітньо-кваліфікаційний рівень; можливість заощаджувати та подорожувати; самоідентифікація.

Список використаних джерел

1.Перегида Ю. А. Суспільно-географічне дослідження формування середнього класу: методичні підходи / Ю.А. Перегида // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. – Вип. 795 : Географія. С. 93- 101.

Список использованных источников

1.Перегида Ю. А. Общественно-географическое исследование формирования среднего класса: методические подходы / Ю.А.Перегида // Научный вестник Черновицкого университета: сборник научных трудов. Черновцы Черновицкий нац. ун-т, 2018. - Вып. 795: География. С 93-101.

References

1. Pereguda Yu.A. Socio-geographical study of formation of the middle class: methodical approaches / Yu.A.Peregudha // Scientific herald of Chernivtsi university: a collection of scientific works. Chernivtsi: Chernivtsi National Park un-t, 2018. - Vip. 795: Geography. Pp. 93- 101.